

Massaväkivallan yhteisölliset seuraukset

JOHANNA NURMI

Sattumanvaraisesti nuoria uhreja vaativat, julkisilla paikoilla tai kouluissa tapahtuvat joukkosurmat ovat ilmiö, jonka toistumiseen olemme joutuneet viime vuosien aikana tottumaan. Äkillinen ja odottamaton väkivalta järkyttää ja hajottaa, mutta myös rakentaa yhteisöjä. Esimerkiksi kouluissa ja yliopistokampuksilla tapahtuvat massaväkivaltatapaukset, joissa tekijät surmaavat useita nuoria ihmisiä sattumanvaraisesti ja ilman ymmärrettävää motiivia, herättävät voimakkaita reaktioita. Koulujen oppilaat ja ympäröivän yhteisön jäsenet kokoontuvat lähes poikkeuksetta yhteen suremaan ja osoittamaan solidaarisuuttaan uhreille ja heidän omaisilleen. Uhreja tuntemattomat ihmiset saattavat tulla pitkienkin matkojen päästä katsomaan väkivallan tapahtumapaikkaa ja osoittamaan myötätuntonsa tuomalla kukkia tai kynttilöitä surmapaikalle.

Suru ja järkytys saattavat purkautua myös muutosta vaativina kampanjoina erilaisten ryhmittymien tai yksittäisten ihmisten aloitteesta. Esimerkiksi tämän vuoden toukokuussa tapahtunut puukotus- ja ampumistapaus Kalifornian yliopiston kampuksella Santa Barbarassa johdatti tämänkaltaisiin laajoihin kampanjoihin. Muutaman viikon aikana sadattuhannet ihmiset jakoivat Twitterissä ja Instagramissa kuvia itsestään pitelemässä ”not one more” -tekstillä varustettua kylttiä vaatien poliitikoilta toimia aseiden saatavuuden rajoittamiseksi.

Vaikka tämänkaltaiset väkivaltatapaukset ovat harvinaisia, koulusurmien määrä on ollut kasvussa viimeisten 20 vuoden ajan. Suurin osa tapauksista sattuu Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa. Pelkästään kuluvan vuoden aikana amerikkalaisissa kouluissa ja yliopistokampuksilla on tapah-

tunut viisi ampumistapausta, joissa on surmattu tai haavoitettu vähintään kahta ihmistä. Suomen lähihistoriassa joukkosurmia ja niiden yrityksiä on esiintynyt niin koulumaailmassa kuin muual- lakin. Myrmannin pommiräjähdyksessä vaati seitsemän ihmisen hengen vuonna 2002, Espoon Sello-kauppakeskuksessa mies ampui viisi ihmistä vuonna 2009, Hyvinkäällä nuori mies surmasi kaksi ja haavoitti seitsemää ihmistä ampumalla vuonna 2012, ja samana vuonna Orivedellä mies haavoitti yhtä ja ampui useita laukauksia koulussa. Näistä väkivallanteoista nousevat selkeimmin esiin vuosina 2007 ja 2008 tapahtuneet Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat, jotka edustivat Suomessa uudentyyppistä väkivaltaa uhrimääriensä vuoksi sekä kytköksillään kansainväliseen massaväkivallan ilmiöön.

Perinteisen ja sosiaalisen median kautta väkivaltatapaukset koskettavat laajoja ihmisjoukkoja. Tutkimuksissa on havaittu, että massaväkivalta voi järkyttää ja aiheuttaa posttraumaattista stressiä ja pelkoa jopa yksilöille, jotka asuvat kaukana väkivallan tapahtumapaikasta. Entä sitten ihmiset, jotka asuvat poikkeuksellista väkivaltaa kohdanneissa yhteisöissä – millainen on heidän kokemuksensa näistä väkivaltatapauksista? Miten koulusurmia käsitellään paikallisyhteisöissä, ja millaisia konkreettisia seurauksia tapauksista aiheutuu yhteisöille?

Näihin kysymyksiin hain vastauksia väitöstutkimuksessani. Esimerkkitapauksina analysoin ja vertailin Jokelan ja Kauhajoen koulusurmia ja tarkastelin sitä, miten yhteisöt kokevat äkillisen massaväkivallan, miten tapauksia käsitellään ja miten niistä toivutaan. Pääasiallisena aineistona käytin kriisityöntekijöiden sekä Jokelan ja Kauhajoen asukkaiden haastatteluja.

Tutkimuksessani tarkastelin ennen kaikkea niin kutsuttujen sivustaseuraajien kokemusta koulusurmista. Tällä tarkoitan niitä Jokelassa ja Kauhajoella asuvia ihmisiä, jotka eivät olleet ta-

Kirjoitus perustuu lokakuussa 2014 tarkastettuun väitöskirjaani ”Let Go and Remember – How Finnish Communities Experienced and Memorialized School Shootings” Annales Universitatis Turkuensis B 390. Turku: University of Turku.

pauksen silminnäkijöitä, kohdekoulujen oppilaita tai henkilökuntaa, tai läheisiään menettäneitä. Keskittyessäni sivustaseuraajiin pyrin saamaan esille yhteisötason kokemusta ja sitä prosessia, jossa yksilöiden oma kokemus ja muistot koulusurmatapauksesta rakentuvat vuorovaikutuksessa muiden yhteisön jäsenten ja heidän tarinoidensa kanssa. Vaikka esimerkiksi sureminen tapahtuisi yksityisestikin, massaväkivaltaan reagoiminen on aina tietyllä tavalla yhteisöllistä toimintaa, jota tuottavat ja säätelevät yhteisön käsitykset asiaankuuluvista reagointitavoista ja tunteiden ilmaisusta. Yksilöt ovat toki eri tavoin sidoksissa paikallisyhteisöön, ja myös henkilökohtaisella tasolla väkivaltatapaukset koskettavat heitä eri tavoin. Yhteisöissä käytävät neuvottelut koulusurmiin liittyvistä tulkintatavoista ja kertomuksista kuitenkin vaikuttavat siihen, miten tapaukset koetaan ja miten yhteisö toimii väkivaltatapauksen jälkeen.

Tutkimukseni tulosten perusteella väkivaltatapaukset järkyttivät toisinaan pahastikin sellaisia Jokelan ja Kauhajoen asukkaita, joita surmat eivät koskettaneet millään tavalla henkilökohtaisesti. Toisaalta kaikki sivustaseuraajat eivät kokeneet suuria tunnereaktioita. Vaikka Jokelan ja Kauhajoen ampumistapaukset olivat melko samankaltaisia, yhteisötasolla koulusurmat koettiin eri tavoin. Jokelassa haastateltavat kuvasivat koulusurmatapausta koko kylän kriisinä. Koko yhteisö miellettiin uhrina ja yhteisiä surun ilmauksia, kuten kynttilöiden viemistä koulun viereisen lammen rannalle, pidettiin tärkeinä yhteisön toipumisen kannalta. Kauhajoella yhteisö taas kuvattiin koulusurman sattumanvaraisena tapahtumapaikkana, ja sivullisten julkisia surun ilmauksia pidettiin usein turhina. Paikallisyhteisö kuitenkin tiivistyi Kauhajoellakin torjuessaan uhrin leiman ja pyrkiessään välttämään pitkäkestoisia poikkeustilaa koulusurman jälkeen. Tätä olen kutsunut hiljaiseksi yhteisöllisyydeksi, sillä se on näkymättömämpää ja vaatimattomampaa kuin julkiseen suremiseen keskittyvä yhteisöllisyys. Molemmilla paikkakunnilla yhteisöllisyys kuitenkin lisääntyi koulusurmien seurauksena.

Entä mitä erityistä Jokelan ja Kauhajoen koulusurmatapausten analysoiminen voi opettaa meille? Tutkimuksessani havaitsin, että paikallisyhteisöt pyrkivät palauttamaan koulusurmien heikentämää turvallisuuden tunnetta kahdella tavalla: joko palaamalla nopeasti arkeen tai muistelemalla ja suremalla yhdessä. Vaikka molempia

strategioita käytettiin molemmilla paikkakunnilla, Jokelassa paikallisyhteisö painotti enemmän muistelemista ja sururituaaleja, kun taas Kauhajoella tilanne pyrittiin normalisoimaan mahdollisimman pian. On tärkeää huomata, että molemmat tavat edistävät yhteisöllisyyttä omalla tavallaan. Muistaminen ja sureminen eivät ole ainoa tie yhteisöllisyyteen, sillä myös ripeä arkeen palaaminen edistää omanlaistaan yhteisöllisyyttä.

Äkillisten väkivallantekojen jälkeen monella on suuri tarve jakaa kokemuksia ja eritellä tapahtunutta sekä omia tunteitaan yhteisön muiden jäsenten kanssa. Valtion rahoittamisessa koulusurmien jälkihoitohankkeissa tähän tarpeeseen pyrittiin vastaamaan muun muassa järjestämällä psykologista kriisiapua, joka oli avointa kaikille yhteisön jäsenille. Jos tapaus ei kuitenkaan suoraan koskettanut itseä, monet eivät kokeneet tarvitsevansa kriisiapua tai olevansa siihen oikeutettuja. Tällaisessa tilanteessa yhteisö ja sen tarjoamat sosiaaliset suhteet voivat luoda turvaverkon, joka edistää järkytyksestä toipumista ja hyvinvointia laajasti ja pitkällä aikavälillä. Jokelassa ja Kauhajoella esimerkiksi urheiluseurat, erilaiset harrastuspiirit, naapuri- ja kerrostaloyhteisöt sekä uskonnolliset yhteisöt täyttivät tätä tehtävää. Jotkut kuitenkin kaipasivat enemmän yhteisiä tilaisuuksia, joissa koulusurmista olisi voinut keskustella psykologisen tai uskonnollisen kehyksen ulkopuolella.

Vaikka kriisien jälkeen lisääntynyttä yhteisöllisyyttä pidetään niin arkiajattelussa kuin sosiologisissa tulkinnoissakin usein pelkästään positiivisena ilmiönä, tutkimukseni valossa se ei ole yksiselitteisen positiivinen asia edes kriisien jälkeen. Yhteisöllisyys ei ole aina aivan yksinkertaista, eikä se ole yleispätevä laastari korjaamaan väkivalan aiheuttamia vahinkoja. Yhteisötasolla massaväkivaltaan liittyvät jaetut kokemukset ja muistot ovat täynnä tulkintaeroja ja ristiriitaisuuksia. Tapausten syistä ja seurauksista esitettiin erilaisia tulkintoja. Vallitsevat kertomukset väkivaltatapauksista ja niiden syistä ja seurauksista loivat yhteisöllisyyttä ja vahvistivat yhteisöjä, mutta samalla eri kertomukset ja tulkinnat sekä niihin liittyvät intressiristiriidat aiheuttivat konflikteja ja yhteisön jakautumista. Koulusurmien kokemiseen liittyvät ristiriidat koskivat esimerkiksi sopivaa tunteiden ilmaisua, suru- ja muistelukäytäntöjä, toipumisen tahtia sekä Jokelassa tekijän perheeseen suhtautumista.

Yhteisöllisyyteen liittyvät negatiiviset puolet, kuten kollektiivinen syällisyyden tunne tai vaikeiden asioiden lakaiseminen maton alle, hankaloittivat väkivallasta puhumista, ja ne saattoivat leimata sivullisten tunnereaktiot aiheettomiksi ja tarpeettomiksi. Toisaalta myös vaatimukset yhteisöllisistä surunilmauksista ja asian käsittelystä puhumalla saattoivat tuntua suremiseen pakottamiselta.

Yhteisöjen tiivistymiseen liittyvät myös ulosulkemisen käytännöt. Niiden avulla yhteisö vahvistaa rajojaan ja määrittelee tietyt yksilöt tai ryhmät yhteisöön kuuluvaksi ja toiset sen ulkopuolelle. Tätä tapahtuu jatkuvasti, mutta kriisitilanteessa yhteisön määrittelyn ja ulosulkemisen kriteerit voivat muuttua. Esimerkiksi Jokelassa osa asukkaista määritteli koulusurman jälkeen tekijän perheen yhteisön ulkopuolelle. Toisaalta nuoret muodostivat Jokelassa tiiviin ryhmän yhteisen koulusurmakokemuksen perusteella ja sulki ulkopuolelle aikuiset, joiden ei uskottu voivan ymmärtää tätä kokemusta. Kauhajoella taas koko koulusurmatapaus ulkoistettiin, koska tekijä ja uhrit olivat ulkopuolisia.

Vaikka Suomessa ei ole tapahtunut uusia, laajamittaisia koulusurmia Kauhajoen tapauksen jälkeen, julkisessa keskustelussa ja esimerkiksi politiikkaprosesseissa koulusurmien jälki näkyy edelleen. Aselainsäädäntöä tiukennettiin vuonna 2011 koulusurmien seurauksena, ja muun muassa lukiolaisten liitto vaati vielä vuonna 2012 parempaa kouluturvallisuuden panostamista. Viime vuosina myös poliisin paljastamat ja estämät, pitkällekin toteutetut joukkosurmasuunnitelmat ovat pitäneet koulusurmat säännöllisesti otsikoissa. Paitsi että koulusurmia pyritään eri tasoilla estämään ja tuleviin vastaavanlaisiin kriiseihin varaudutaan, koulusurmien uhkaa käytetään myös politiikkanteon välineenä, ja sillä on perusteltu muun muassa vaatimuksia uskonnonopetuksen lisäämisestä kouluissa.

Koulusurmien ja muiden massaväkivaltatapauksien jälkeen on haluttu turvata paitsi silminnäkijöiden ja uhrien omaisten, myös laajemman yhteisön hyvinvointi ja toipuminen. Erityisesti Jokelan ampumistapauksen jälkeen yhteisöllisyyttä tarjottiin julkisessa keskustelussa ratkaisuksi koulusurmien ongelmaan. Yhteisöllisyyden heikkeneminen nähtiin jopa yhtenä koulusurmien syynä; koulukiusaaminen ja siihen puuttumattomuus sekä se, että yksilön annetaan liukua lähiyhteisön ulottumattomiin niin, että hänen onnistuu suunnitella ja toteuttaa koulusurman kaltainen väkivallanteko, nähtiin oireena heikkenevästä yhteisöllisyydestä. Yhteisöllisyyden vahvistamisen ajateltiin toimivan sekä koulusurmia ehkäisevänä että jo tapahtuneiden surmien vaurioittamien yhteisöjen toipumista edesauttavana prosessina. Mediajulkisuuden laannuttua yhteisöllisyyskeskustelu kuitenkin vaimentui.

Yhteisöllisyyttä onkin vaikea edistää ja vahvistaa, ellemmme tiedä, millaisia prosesseja massaväkivalta saa aikaan paikallisyhteisöissä. Yhteisöjen tukeminen väkivaltatapauksien jälkeen vaatii tarkempaa tietoa siitä, miten ryhmät ja yhteisöt reagoivat äkillisiin väkivallantekoihin, miten väkivallan käsittely tapahtuu ja millaisia seurauksia sillä on yhteisötasolla. Vastaus tähän kysymykseen ei ole yksinkertainen; emme voi määrittää vain yhtä polkua, tiettyjä askeleita, jotka sureva yhteisö väistämättä käy läpi matkallaan takaisin niin sanottuun normaaliin arkeen. Kyseessä olevan yhteisön sosiaaliset suhteet ja käytännöt, paikallisen ja alueellisen identiteetin piirteet sekä väkivaltatapauksen erityispiirteet vaikuttavat siihen, miten kriisi yhteisötasolla koetaan; millaisia tulkintoja tapauksen syistä ja seurauksista esitetään, miten laajasti väkivallan katsotaan kosketavan paikallisyhteisöä ja miten yhteisö toimii palauttaakseen väkivallan rikkoman turvallisuuden tunnun arkielämään.